

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI INOVĂRII
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE**

***AARON FLORIAN (1805-1887)
ÎNTRE ILUMINISM ȘI ROMANTISM***

**TEZĂ DE DOCTORAT
(REZUMAT)**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. IACOB MÂRZA

DOCTORAND:

OCTAVIAN-CĂTĂLIN MARCU

ALBA IULIA

2009

CUPRINS

INTRODUCERE

I. ROMANTISM ȘI NAȚIONALISM ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

1. Viziuni contemporane asupra problemei originii și nașterii conceptului de națiune
2. Johann Gottfried Herder
3. Istorie și națiune în romantism
4. Istorici romantici în Europa Centrală și de Sud-Est
5. Iluminism și romantism românesc
6. Naționalismul romantic al generației de la '48
7. Școală și societate în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea

II. AARON FLORIAN: ISTORIOGRAFIE ȘI REPERE BIOGRAFICE

1. Excurs istoriografic
2. Carieră didactică și activism cultural în perioada prerevoluționară
3. Revoluționarul
4. La Sibiu
5. Ultimii ani de activitate

III. AARON FLORIAN ÎNTRE ILUMINISM ȘI ROMANTISM; INFLUENȚE EUROPENE ȘI REALITĂȚI AUTOHTONE

1. Studii, lecturi, influențe
2. Mentori munteni: Dinicu Golescu și Heliade Rădulescu
3. Aaron Florian și contemporanii săi

IV. ASPECTE ALE DISCURSULUI ISTORIC NAȚIONAL

1. Apelul la surse

2. Națiunea etnică și istorică
3. Națiunea lingvistică și culturală
4. Națiunea politică și revoluționară
5. Difuzarea și impactul scrierilor sale istorice

V. DE LA NAȚIONAL LA UNIVERSAL

1. Istoria universală în scolile românești prepașoptiste
2. Elemente de metodă în manualul *Elemente de istoria lumii*
3. Interferențe iluministe și romantice
4. Integrarea naționalului în universal

VI. ACTIVISM CULTURAL SI POLITIC ÎN PUBLICISTICĂ

1. Publicistica românească în perioada prerevoluționară
2. *Muzeu național*
3. *România*
4. Aaron Florian în publicistica transilvăneană

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

CUVINTE CHEIE: iluminism reformativ, naționalism romantic, școală și societate, conștiință identitară, liberalism democratic, activism cultural.

INTRODUCERE

Cele șase secțiuni ale lucrării, la rândul lor împărțite în mai multe subcapitole, sunt organizate în succesiunea de analiză context – text - subtext, sugerată și de coordonatorul acestei teze de doctorat, profesor universitar doctor Iacob Mârza. Se urmărește astfel reconstituirea cadrului general, ideologic și cultural, european și autohton, în care s-a format Aaron Florian; sunt studiate apoi principalele sale realizări în diverse direcții; dorindu-se în același timp evidențierea concepțiilor și idealurilor care l-au animat de-a lungul existenței, a impactului și influenței personalității sale în epocă. Inevitabil, ținând cont de domeniul de interes în care se înscrie lucrarea, voi pune accent pe înfăptuirile sale istoriografice, nu foarte numeroase, dar semnificative pentru preocupările și căutările generației de cărturari români de la '48 cu înclinații către cunoașterea trecutului. Nu sunt neglijate însă nici succesele avute în munca didactică și în cea publicistică, încercându-se stabilirea a cât mai multor conexiuni între diferitele sale sfere de activitate.

Scopul final este întocmirea unui „studiu de caz“ care să reliefeze profilul moral și intelectual al unui cărturar român de la mijlocul veacului al XIX-lea, convingerile și aspirațiile sale, modul în care acesta a interacționat cu mediile culturale și politice autohtone, interesate de găsirea unor noi căi de afirmare și de împlinire a doleanțelor naționale românești.

ROMANTISM ȘI NAȚIONALISM ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Pentru început, au fost prezentate câteva dintre cele mai cunoscute teorii istoriografice și politologice focalizate asupra elucidării momentului și condițiilor în care a luat naștere, la nivel european, ideea modernă de națiune. Printre cei care au adus contribuții remarcabile în domeniu sunt amintiți: filosoful și antropologul social Ernest Gellner, istoricul Benedict Anderson, cercetătorul trecutului de orientare marxistă Eric Hobsbawm, politologul și istoricul Guy Hermet, sociologul Anne-Marie Thiesse, la care se adaugă și Anthony D. Smith, unul dintre cei mai renumiți specialiști în problemele naționalismului și etnicității. Un subcapitol îi este rezervat lui Johann Gottfried Herder

(1744-1803), a cărui concepție despre comunitatea națională, văzută ca o unitate etnică, culturală și lingvistică, va avea o înrâurire deosebită asupra multor romantici europeni, inclusiv printre cărturarii români încadrabili acestui curent. Tot în capitolul introductiv s-a urmărit apoi o rezumare a modului în care preocupările, specifice epocii romantice, de definire a identităților naționale, se reflectă în scrierile istorice ale intelectualilor aparținând spațiului geografic, cultural și politic al Europei Răsăritene în general și al celui românesc în special. Istoricii provenind din jumătatea estică a continentului, reprezentanți ai unor popoare lipsite de state independente (polonezi, cehi, maghiari, sârbi, bulgari, greci sau români), s-au situat în avangarda mișcărilor revoluționare, argumentele lor reușind să impună ideea de națiune cu puternice ascendențe în trecut, să o învestească cu o profundă semnificație simbolică, demonstrând și revendicând în același timp necesitatea unității și neatârării politice a propriilor comunități etnice. Datorită unui complex de cauze culturale, istorice și geografice, versiunea germană a naționalismului romantic, bazată în mare parte pe ideile și conceptele herderiene, a devenit un adevărat standard al naționalismelor din centrul, estul și sud-estul Europei și a influențat profund studiile asupra trecutului elaborate în acest spațiu în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca și cei germani, istoricii români au fost permanent preocupați în a demonstra unitatea lingvistică, culturală și de destin istoric a tuturor conaționalilor lor, despărțiți de-a lungul timpului de granițe mai mult sau mai puțin artificiale.

Fenomenul istoriografic al pașoptismului autohton poate fi înțeles pe deplin numai luând în calcul și rădăcinile sale care se regăsesc în curentul iluminist, manifestat anterior în cultura română. Cel mai important element de continuitate îl reprezintă înclinația comună pentru afirmarea ideii naționale, interes anticipat de iluminiști, dar definitivat de romantici. Cu toate acestea, ponderea conceptelor raționaliste care au stimulat dezvoltarea ideologiei naționale și după 1821 nu trebuie supraestimată, mișcarea politică românească având și o puternică tendință de sincronizare într-un context european mai larg. Intelectualii români aparținând primei generații romantice din cultura română au reușit să se înscrie în spiritul timpului, obiectivele lor fiind foarte asemănătoare cu cele ale altor învățați din spațiul central și sud-est european, în special a celor interesați în definirea propriilor comunități etnice, cărora încercau să le reconstituie un bogat și glorios trecut istoric.

Primul capitol se încheie cu câteva considerații pe marginea sistemului instrucțiunii publice dezvoltat în Țara Românească în anii Regulamentului Organic, locul în care a activat o bună parte a cărturarilor reprezentativi ai Principatului, mulți dintre ei, printre care se număra Aaron Florian, avându-și originile în provinciile românești aparținând Imperiului habsburgic. Toți aceștia vor încerca să pună bazele unei educații de tip național, urmărind accentuarea celor mai importante elemente identitare, cum ar fi: literatura (cultă și populară), gramatica unificată a limbii, geografia sau istoria națională. Pentru gânditorii pașoptiști, cel care urma să devină un bun patriot, trebuia în mod obligatoriu să cunoască și să respecte marile realizări ale trecutului național, ceea ce îi putea stimula dorința de implicare, după propriile puteri, în influențarea evoluției pozitive a viitorului propriului neam.

AARON FLORIAN: ISTORIOGRAFIE ȘI REPERE BIOGRAFICE

La începutul celui de-al doilea capitol îmi propun să întocmesc o scurtă inventariere, aproximativ cronologică, a celor mai importante contribuții aduse, de-a lungul timpului și din diverse direcții, pentru o mai bună cunoaștere a personalității celui căruia îi este dedicată prezenta lucrare. Se poate remarca faptul că numărul exegezilor dedicate lui Aaron Florian a fost destul de redus, mulți dintre cei care s-au oprit asupra sa au făcut-o numai la nivelul unor articole și studii în care au pus accentul fie pe prezentarea biografică (Nicolae Iorga, Victor Popa, Mihail Regleanu, Nicolae Albu), fie au încercat să surprindă diferite aspecte ale reușitelor sale în diverse domenii: istorie (Pompiliu Teodor, Vasile Cristian), educație școlară (Paul Grigoriu) sau publicistică (D. Șt. Petruțiu, Gheorghe Bulgăr, Nicolae Isar, Vasile Netea). Nu există însă până în acest moment nicio lucrare care să încerce să reconstituie în mod detaliat activitatea și realizările cărturarului ardelean.

Născut în anul 1805, în familia unui preot ortodox din satul Rod situat în împrejurimile Sibiului, Aaron Florian și-a petrecut cea mai parte a vieții la sud de Carpați, în Țara Românească, situație comună pentru mulți transilvăneni aflați în imposibilitatea unei depline împliniri profesionale în provincia lor natală aflată sub dominație străină. Prezentarea biografică și bibliografică, structurată în patru mari etape, se focalizează succesiv asupra: realizărilor culturale și didactice din deceniile

prepașoptiste; activismului din timpul Revoluției de la 1848; perioadei exilului sibian și vienez; în final încercându-se și tratarea ultimilor ani de activitate, un interval destul de obscur și slab documentat. Relatarea de tip biografic o consider indispensabilă pentru o mai bună înțelegere a etapelor parcurse de profesorul de istorie generală de la Sfântul Sava în complicatul său proces de dezvoltare și deplină afirmare intelectuală.

În această expunere, accentul a fost pus pe deceniile premergătoare Revoluției de la 1848, dar și din timpul desfășurării propriu-zise a acesteia, anii maximei implicări culturale și politice, atunci când se concretizează principalele înfăptuiri ale prestațiilor sale didactice, istorice și publicistice. Este vremea în care își construiește o solidă carieră în învățământul public munteșesc; îi apar majoritatea volumelor, atât cele istorice, cât și cele general didactice; coordonează editarea publicațiilor *Muzeu național și România*; apropiindu-se treptat și de cercurile celor care pregăteau declanșarea Revoluției.

Deși beneficia de o poziție socială și profesională stabilă, fiind de o vârstă mai înaintată decât cei mai mulți dintre participanții la evenimentele de 1848, Florian nu a ezitat să-și pună în pericol viitorul său și al familiei sale, desfășurând activități revoluționare atât în Țara Românească, cât și provincia sa natală, Transilvania.

În urma înfrângerii Revoluției munteșesti a fost nevoit să trăiască o perioadă de exil, inițial la Sibiu, iar apoi în capitala imperială habsburgică, confruntându-se cu mari dificultăți materiale și încercând pe diferite căi să obțină acceptul autorităților de la București pentru a se restabili la sud de Carpați. După revenirea în Principat, va manifesta o prezență publică mult mai redusă în comparație cu anii anteriori. Principala contribuție din ultima parte a vieții sale profesionale rămâne efortul depus în cadrul numeroaselor comitete și comisii care încercau modernizarea școlii și culturii românești în preajma Unirii Principatelor de la 1859, la care mai putem adăuga și scurtul interval de timp petrecut la catedra de „istorie critică și universală” de la nou înființata Universitate bucureșteană.

Fără a avea pretenția de a reconstitui minuțios întreaga existență a profesorului de istorie de la Sf. Sava, acest capitol a încercat să se oprească mai ales asupra momentelor și evenimentelor semnificative din viața lui Aaron Florian, urmărindu-se coroborarea unor informații de natură biografică provenite dintr-o mare diversitate de surse, eliminându-se în același timp anumite confuzii și erori. În ciuda eforturilor depuse, este

departe de a fi reușit să elucidez toate aspectele obscure ale existenței cărturarului ardelean, fiind întâmpinate dificultăți în abordarea unor episoade mai puțin documentate, cum ar fi, de exemplu: studiile universitare de la Pesta; anii exilului petrecut la Viena între 1853-1856; implicarea în actul Unirii Principatelor din 1859 sau ultimii ani ai vieții sale, când a trăit izolat și retras din orice activitate publică.

AARON FLORIAN ÎNTRE ILUMINISM ȘI ROMANTISM; INFLUENȚE EUROPENE ȘI REALITĂȚI AUTOHTONE

Următorul capitol al lucrării cuprinde o serie de ipoteze în legătură cu direcțiile probabile, atât europene, cât și autohtone, din care puteau veni conceptele determinante în cristalizarea discursului istoric și politic practicat de Aaron Florian în preajma Revoluției de la 1848. Ardelean de origine, dar activând cea mai mare parte a existenței sale în Țara Românească, formându-se și desăvârșindu-se intelectual într-o perioadă de tranziție de la raționalismul iluminist la naționalismul romantic, el a fost supus unor înrâuriri multiple și diverse. Influențele germane, predominante mai ales în vremea studiilor de la Sibiu, Blaj și Pesta ale celui care constituie subiectul lucrării de față, nu exclud însă impactul ideilor iluminismului și preromatismului francez, intens vehiculate în statul românesc de la sud de Capați, loc unde Florian își va construi o carieră didactică de succes.

În timpul petrecut la Pesta, viitorul dascăl a intrat cu certitudine în contact cu comunitatea studenților ardeleni și bănățeni din oraș, al cărui spirit tutelar continua să fie reprezentat de personalitatea lui Petru Maior, ultimul mare corifeu al Școlii Ardelene, cel care în etapă finală a existenței sale, între anii 1809-1821, deținuse funcția de corector al cărților românești apărute la Tipografia Universității din Buda. Lucrarea sa *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, apărută în anul 1812 la aceeași tipografie, a avut un ecou deosebit printre cărturarii români ai secolului al XIX-lea, exercitând o puternică influență și asupra primelor preocupări de istorie românească avute de Aaron Florian.

Patria, patriotul și patriotismul, cea mai modernă scriere a sa și definitorie, în același timp, pentru gradul de maturizare politică atins de profesorul de la Sf. Sava în preajma Revoluției de la 1848, oferă cele mai bogate informații privind interesele sale de lectură și orizontul său intelectual european. În primul rând, se evidențiază eterogenitatea

surselor citate, pe lângă clasicii antichității fiind menționați scriitori baroci, raționaliști, liberal-democrați sau chiar încadrabili mai degrabă romantismului de nuanță conservatoare, cum ar fi elvețienii de limbă germană Johann Müller și Karl Ludwig von Haller. Probabil, pe mulți dintre acești autori Florian i-a cunoscut prin intermediul presei străine, în special a celei de limbă franceză și germană, din care traducea materiale pentru publicațiile la editarea cărora a participat. Unii dintre scriitorii la care face apel sunt foarte puțin sau deloc cunoscuți în spațiul cultural al Principatelor, cum ar fi, de exemplu: conții de Ségur și de Tilly, Ludwig von Haller sau John Owen. Doi sunt chiar obscuri pentru cercetătorul de astăzi; deoarece Florian folosea transcrieri personale pentru numele acestora nu am reușit să identific cine erau „istoricul Vevel” sau „contele Șmetov”. În *Patria, patriotul și patriotismul* autorul are meritul de a prelucra și integra concepte și idei provenite dintr-o mare varietate de direcții, fiind remarcabile însă și propriile sale contribuții și interpretări.

Pe parcursul îndelungatei sale existențe, cărturarul originar din Mărginimea Sibiului a avut contacte și a colaborat cu multe dintre personalitățile reprezentative ale timpului său, figurile cele mai importante fiind, în opinia mea, Dinicu Golescu și Ion Heliade Rădulescu. Cei doi au exercitat succesiv un adevărat patronaj spiritual și material la începuturile activității dascălului și publicistului ardelean în Țara Românească. Încrederea lui Golescu, tipic iluministă, în posibilitățile nelimitate ale educației, văzută ca principala cale către o ridicare generală a țării, nu putea decât întări convingerile asemănătoare ale lui Florian, ale căror baze fuseseră cu siguranță deja puse pe filiera luminismului transilvan. Heliade Rădulescu, adevărat lider al generației active în cultura românească în anii '30 ai secolului al XIX-lea, este cel care va ghida debutul în viața publicistică din Țara Românească, de la omul de cultură muntean Florian împrumutând un anumit curaj și spirit întreprinzător caracteristic multora dintre activitățile sale desfășurate în epoca regulamentară.

În deceniile anterioare anului 1848, atunci când personalitatea intelectuală a lui Aaron Florian prinde un contur definitiv, îl putem alătura pe istoricul ardelean, concomitent sau succesiv, la trei grupări de activiști culturali și ideologici aparținând acelei epocii. În primul rând el face parte, după cum am mai spus, dintre cărturarii emigranți transilvăneni și bănățeni care, în căutarea unor condiții mai bune de afirmare

socială și profesională, vor trece munții în Țara Românească și Moldova, unde vor promova un învățământ bazat pe valori naționale. Florian mai poate fi însă încadrat inițial și printre acei iluminiști munteni adepți ai reformelor moderate, apropiindu-se apoi treptat, cel puțin la nivelul teoriilor ideologice, de gruparea tinerilor romantici care pregăteau viitoarea revoluție. În timpul evenimentelor de la 1848, majoritatea celor care mai reprezentau încă așa numita generație iluministă au avut o implicare moderată, sau chiar a refuzat implicarea, în timp ce Florian a jucat un rol foarte activ atât alături de revoluționarii munteni, cât și de cei ardeleni.

ASPECTE ALE DISCURSULUI ISTORIC

Cel de-a patra secțiune a tezei urmărește evidențierea concepției sale istoriografice, a surselor și a izvoarelor utilizate, precum și a modalității în care el își propune să se slujească de istorie în sprijinul formării, conștientizării și difuzării unor sentimente naționale în rândurile unor cât mai largi categorii ale populației, beneficiare ale unui minim grad de educație. Comparativ cu mulți alți autori contemporani sau din generațiile următoare, opera istorică aparținând lui Aaron Florian cuprinde relativ puține înfăptuiri, dar cu un ecou deosebit în epocă: *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești* (1835-1838) lucrare proiectată în opt volume din care au apărut numai primele trei; *Manualul de istoria Prințipatului Românei* (1839) în care reușea cuprinderea întregului trecut al Munteniei; *Mihaiu II Bravulu, biografia și caracteristica lui* (1858), o reeditare, revizuită și adăugită, a părții dedicată domnitorului muntean din scrierea de debut. O ultimă realizare semnificativă a profesorului ardelean stabilit în Țara Românească este cursul susținut la Sf. Sava în jurul anului 1859, descoperit și publicat de Nicolae Iorga.

Ideile lui Florian despre scrisul istoric se mai desprind din discursul rostit în anul 1837, cu ocazia serbărilor de sfârșit de an școlar de la Colegiul Sf. Sava, din corespondența dusă cu diverși apropiați, la care se pot adăuga articolele publicate în presa timpului, multe dintre ele fiind însă greu de identificat deoarece nu poartă semnătura autorului.

În debutul capitolului se încearcă stabilirea izvoarelor utilizate de Aaron Florian pentru întocmirea volumelor dedicate istoriei românești. În acest context sunt emise și

câteva supoziții asupra raportului existent în cărțile sale între izvoarele directe (vechi înscrisuri medievale) și cele indirecte (scrierile altor istorici autohtoni sau străini). Deși Florian nu a ezitat să folosească ca surse numeroase tomuri ale unor autori atât români, cât și străini, contemporani sau nu, cele două lucrări ale sale despre trecutul Țării Românești nu pot fi numite simple volume de compilație, așa cum pot fi considerate în general manualele didactice folosite în orice vremuri. Cărțile sale înglobează și propria muncă de documentare, dar mai ales se bazează pe un dificil efort de interpretare și sinteză, el realizând în același timp primele compendii de istorie românească destinate unor scopuri în primul rand educaționale. Beneficiile îndelungatei experiențe profesionale în predarea disciplinei istorice se vor resimți la adevărata lor valoare abia în ultima parte a carierei sale, când cursurile de istoria românilor ținute la Sf. Sava sau la nou înființata Universitate de la București reușesc o expunere coerentă și bine documentată a trecutului întregului neam românesc, în care izvoare de proveniență diversă sunt analizate într-un mod critic.

În opinia mea, studierea viziunii avute de Aaron Florian asupra constructului național poate fi abordată din trei unghiuri distincte. Idealul comunității naționale bazate pe o etnicitate și istorie comună, promovat în prima jumătate a secolului al XIX-lea de majoritatea intelectualilor est-europeni, se combină și se completează la profesorul de la Sf. Sava cu un naționalism lingvistic și cultural inspirat din iluminismul transilvănean, la care se adaugă acel tip de naționalism militant politic, comun celor care vor face revoluțiile europene de la 1848.

O concluzie întâlnită la majoritatea celor care, de-a lungul timpului, și-au manifestat interesul față de scrierile lui Florian, este alăturarea sa intelectualilor cu preocupări istorice care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, inițiază formarea unei identități naționale în mentalul diferitelor categorii sociale, mai mult sau mai puțin educate. În cadrul acestui proces, trecutul comun, nobil și eroic în același timp, trebuia să ofere noii construcții ideologice numeroase elemente definitorii. Dascălul ardelean devine astfel un coparticipant, încă dintr-o fază timpurie, la elaborarea acelei mitologii istorice care urma să asigure rădăcinile necesare creșterii și dezvoltării ideii romantice de națiune. Aproape fiecare mit vehiculat în istoriografia autohtonă de-a lungul timpului poate fi identificat în scrierile sale: noblețea originii romane; continuitatea și conștiința unității;

creștinismul primordial; victimizarea datorată agresiunii permanente a celorlalți; vitejia și eroismul dovedite în lupta pentru apărarea independenței etc. Florian este în primul rând un profesor de istorie, el fiind interesat mai ales de valențele educative ale acestei discipline și mai puțin de cercetarea științifică specifică. Nu este un novator, majoritatea ideilor sale despre importanța istoriei nu sunt o premieră pentru spațiul cultural românesc, dar este remarcabil rolul jucat în impunerea studierii trecutului național atât în școli, cât și în afara acestora. Multe dintre episoade din istoria românilor în general și din istoria Țării Românești în special, sunt interpretate din perspectiva idealului unității naționale, urmărindu-se sublinierea intereselor comune și prioritare ale românilor din toate zonele geografico-istorice locuite de aceștia. Evidențiind similitudinea etnică și lingvistică, el sugera implicit posibilitatea și necesitatea realizării unificării politice a națiunii române. La Aaron Florian, ca și la alți cărturari cu preocupări istorice din generația pașoptistă, obiectivul unei posibile reîntregiri teritoriale românești este prezentat în strânsă relație cu cel al independenței, între cele două existând o legătură indisolubilă. Acest context explică de ce, la mijlocul secolului al XIX-lea, Mihai Viteazul ajunge să personifice ambele idealuri conjugate, imagine la construirea căreia paginile scrise de istoricul ardelean au avut un aport determinant.

Prin toate activitățile sale, legate sau nu de domeniul istoriografic, Aaron Florian și-a adus partea sa de contribuție la edificarea și propagarea unui patrimoniu cultural, condiție considerată de romantici indispensabilă existenței conștiinței naționale la nivelul tuturor membrilor unei comunități etnice. În același timp, el a dorit să asigure culturii românești, care începe să se impună definitiv în acea perioadă, o puternică fundație în trecutul istoric, încercând să reconstituie și să urmărească etapele dezvoltării acesteia de-a lungul veacurilor. În lucrările sale de istorie, pe măsură ce crește subordonarea Țării Românești față de Poarta Otomană, iar vremurile marilor înfruntări cu turcii încep să apună, Florian își deplasează atenția de la meritele militare ale domnitorilor la cele culturale. Deși spiritualitatea creștin-ortodoxă ocupă un rol important în profilul etnic românesc schițat de cărturarul ardelean, interesul național este considerat în permanență superior solidarității de tip religios. Profesorul de la Sf. Sava a mai fost implicat și în numeroase asociații panromânești active atât înainte, cât și după revoluția pașoptistă, acestea având ca unul dintre principalele scopuri stimularea unei culturi autohtone scrise,

bazată pe dezvoltarea unei limbi literare românești, ambele părți importante ale cadrului necesar unei depline afirmări naționale.

Om al școlii, Aaron Florian a fost preocupat constant de căutarea unor modalități de abordare a educației național-patriotice și cetățenești, concepțiile sale în acest domeniu cunoscând o evoluție și o modernizare treptate. În 1834 el debuta cu un mic volum didactic intitulat *Catihismului omului creștin, moral și soțial*, ideile vehiculate aici fiind în mare parte în concordanță cu cele ale domnitorilor regulamentari, adepți ai unor reforme de tip moderat, dar care doreau și obținerea unei loialități necondiționate din partea supușilor. Aproape 10 ani mai târziu, Florian tipărea *Patria, patriotul și patriotismul*, un adevărat ghid de educație cetățenească în sensul cel mai modern al termenului echivalent pentru acele timpuri, fiind prezentate aici importante noțiuni ideologice de inspirație liberală și democratică care începeau să se impună în mediile culturale și politice românești. Nu poate fi ignorat nici rolul mobilizator avut de cursurile și manualele dascălului de la colegiul bucureștean asupra unor generații succesive de elevi, unii dintre aceștia devenind participanți activi la Revoluția de la 1848. De-a lungul întregii sale cariere didactice, el a rămas un susținător constant al ideii că bunii și adevărații patrioți nu pot fi decât indivizii posesori ai unei solide pregătiri intelectuale, capabili să-și asume atașamentul față de țara natală într-un mod conștient și rațional.

În finalul celei mai întinse părți a acestei teze, se încearcă stabilirea gradului de difuzare și de impact avut în epocă de cărțile lui Florian. După cum rezultă din listele cu prenumerații de la *Idee repede*, pe lângă corpul profesoral din Țara Românească, cititorii săi proveneau atât din categoriile superioare ale societății (marii boieri sau înalții ierarhi ai bisericii), cât și din rândurile micii burghezii urbane românești în curs de formare care începea deja să manifeste receptivitate pentru cultura și istoria națională.

Majoritatea celor care s-au aplecat asupra textelor sale acceptă faptul că multe dintre ideile și conceptele lansate sau popularizate inițial de Florian se regăsesc ulterior și în scrierile altor istorici romantici, în primul rând la Mihail Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu, aceștia fiindu-i totuși superiori prin ținută științifică și prin profunzimea ideilor. Transilvăneanul are avantajul ca în multe teoretizări ale sale, mai ales în cazul argumentației privind necesitatea studierii istoriei naționale, să-l anticipeze pe Kogălniceanu, având și o anumită înrâurire asupra sa, influență pe care acesta din urmă o

recunoaște, citându-l în celebrul *Cuvânt de deschidere de la Academia Mihăileană*. Popularizarea pe care Florian i-a făcut-o primului nostru domnitor unificator a avut cu siguranță ecou la viitorul autor al cărții *Români supt Mihai Voevod Viteazul*, ascendentul pe care dascălul ardelean l-a exercitat asupra lui Bălcescu nefiind suficient evidențiat și studiat în istoria istoriografiei românești. Pare destul de clar faptul că lui Nicolae Bălcescu i-au fost cunoscute paginile pe care Florian le-a dedicat principelui muntean, deși volumele profesorului de la Sf. Sava nu sunt menționate în biografia lucrării sale. Ideea prezentării lui Mihai drept simbol al unității naționale, vehiculată în premieră la istoricul ardelean, a fost amplificată printr-o interpretare superioară de Bălcescu în mult mai celebra sa scriere despre voievodul muntean. În concluzie, Bălcescu și Kogălniceanu nu pot fi considerați deschizători de noi și neumblate drumuri, ei concretizând mai degrabă orientări și direcții care se conturau deja în istoriografia română prepașoptistă. După cum am încercat să demonstrez în paginile tezei mele de doctorat, aportul lui Aaron Florian în formarea acestor tendințe nu poate fi ignorat.

Strădaniile intelectualilor interesați de studiul trecutului, între care se număra și profesorul de la colegiul bucureștean, au făcut ca istoria națională să înceapă să fie tratată percepută drept una dintre cele mai sigure surse din care se putea extrage un patrimoniu de valori, idealuri și obiective, menite să confere o identitate comună (etnică, culturală și politică) românilor trăitori pe teritoriul vechii Dacii.

DE LA NAȚIONAL LA UNIVERSAL

Dincolo de o mare varietate de discipline predate de-a lungul timpului (catehismul, geografia, istoria sfântă, compunerea, retorica sau statistica), majoritatea acoperite ocazional și pentru scurtă vreme, ținerea lecțiilor de istorie universală a fost cea mai constantă muncă depusă de-a lungul prolificii sale cariere didactice de către Aaron Florian. În 1845, bogata sa experiență în domeniu s-a concretizat prin apariția la tipografia Colegiului Sf. Sava a unei lucrări de 172 pagini intitulată *Elemente de istoria lumii*.

Prefața acestui manual reprezintă un text relevant în privința cunoștințelor de teoria științei istorice deținute de autor și a preocupărilor acestuia de a fi la curent cu progresele atinse de istoriografia europeană contemporană lui. Florian definește aici cele mai

cunoscute științe auxiliare: genealogia, heraldica, numismatica, epigrafia, diplomatica, sfragistica și istoria călătoriilor. Sunt detaliate apoi principalele metode de prezentare a istoriei: geografică, etnografică, sincronică, pragmatică, cronologică și politică, unele dintre aceste modalități de redare fiind experimentate efectiv în conținutul lucrării. Manualul beneficiază de o compartimentare mai logică și mai modernă decât tot ce se înfăptuise până în acel moment în scrierile didactice românești de istorie universală, reușind chiar să corespundă câtorva dintre cerințele zilelor noastre referitoare la structurarea unui conținut menit unor scopuri explicit instructiv-educative. Astfel, autorul urmărește să respecte raportul existent între istoria ca știință și istoria ca disciplină de învățământ, vizând selectarea numai a acelor date, fapte și evenimente cu o semnificație deosebită în înțelegerea fenomenelor evoluției societății românești, descărcând amănuntele inutile și menținând în același timp logicitatea și cursivitatea expunerii.

Spre deosebire de cărțile sale anterioare dedicate istoriei Țării Românești, mult mai influențate de ideea romantică a națiunii, *Elemente de istoria lumii* pare mai apropiată raționalismului secolului al XVIII-lea, aceste influențe datorându-se probabil mai ales tipului de scrieri utilizate ca surse pentru alcătuirea sa. Astfel, în definirea istoriei universale ca materie de studiu, se evidențiază noțiunea tipic iluministă a dezvoltării evolutive, pe multiple planuri, a lumii și societății omenești. În spiritul viziunii raționaliste asupra istoriei, Aaron Florian crede că un popor nu poate deveni cu adevărat civilizată decât atunci când adoptă un sistem legislativ, dezvoltându-și în același timp artele și științele.

În *Elemente de istoria lumii* autorul a încercat să integreze istoria națională în istoria universală, el încadrând geneza poporului român și a limbii române în contextul formării celorlalte popoare romanice sau evidențiind lupta autohtonilor pentru a împiedica pătrunderea necredincioșilor otomani spre vestul continentului. În același timp, el vorbește despre înrâurirea civilizatoare exercitată asupra conaționalilor săi în diferite momente istorice de către statele europene mai avansate cultural și politic, mai mult sau mai puțin învecinate geografic. Ca și pentru majoritatea contemporanilor săi, Europa Occidentală este pentru istoricul transilvănean un înalt reper de civilizație, un loc de unde nu pot veni decât cele mai benefice influențe.

ACTIVISM CULTURAL ȘI POLITIC ÎN PUBLICISTICĂ

Cu toate că această teză pune accentul în primul rând pe activitățile duse în calitate de dascăl și istoric, un portret al omului de cultură Aaron Florian nu poate fi complet fără tratarea realizărilor în publicistică, ultimul capitol fiind special dedicat reliefării deosebitelor sale succese în domeniu. Desfășurată mai ales înainte de 1848, cariera sa de ziarist a atins maximul productivității în anii 1836-1838, când sunt tipărite principalele gazete la care și-a adus contribuția: *Muzeu național și România*. Încadrându-se în tendințele și orientările epocii, publicațiile lui Florian încercau să răspundă atât nevoilor general informative, cât și să imprime noi direcții de dezvoltare considerate indispensabile modernizării societății românești de către intelighenția prepașoptistă în general și de colectivul de cadre didactice de la Sf. Sava în principal. La fel ca mai toți intelectualii epocii sale, dascălul ardelean a fost animat de idealul sincronizării spațiului românesc cu mult mai avansatul Occident, o condiție indispensabilă pentru reușita acesteia reprezentând-o rapida informare a românilor despre tot ce se înfăptuise progresist în domeniile științific și cultural, în țările din apusul Europei, presa fiind cel mai la îndemână mijloc de cunoaștere.

O constantă a jurnalismului practicat de către Aaron Florian o constituie atenția acordată învățământului, preocupare întâlnită în mai toate publicațiile la care a activat, fapt perfect explicabil dacă ținem cont atât de îndelungatul și prodigiosul său efort didactic, cât și de interesul pe care societatea românească prepașoptistă începea să-l acorde școlii. Promotor al idealului unității naționale în spațiul cultural al Principatului Țării Românești, Aaron Florian a dorit prin cele două gazete pe care le-a condus (săptămânalul *Muzeul Național* și cotidianul *România*), să ofere informații de natură foarte diversă asupra vieții locuitorilor întregului teritoriu românesc.

Istoricul a mai fost un colaborator activ al periodicelor editate de George Barițiu și a avut un rol hotărâtor în tipărirea la Sibiu a primelor numere din *Telegraful român*, fondat sub oblăduirea lui Andrei Șaguna la începutul anului 1853. Cel mai interesant material al său apărut aici pare a fi articolul „Ce s-a scris și s-a tipărit pentru poporul român? Și cum s-a scris și s-a tipărit”, un adevărat bilanț al realizărilor culturii noastre scrise, Florian încercând să traseze chiar și posibile noi orientări viitoare în dezvoltarea limbii și literaturii naționale. Obținerea unui post mult mai bine retribuit la *Foaia legilor*

imperiale care apărea în capitala statului austriac, va întrerupe scurta perioadă petrecută în redacția gazetei sibiene, el rămânând însă cu meritul de a contribui la întemeierea publicației ce avea să dețină recordul celei mai îndelungate apariții neîntrerupte din spațiul cultural autohton.

Aaron Florian se numără astfel printre pionierii ziaristicii românești care vor avea de înfruntat piedici uriașe în încercarea lor de a-și forma un public cititor capabil să le asigure subzistența materială, dar care să fie și receptiv la acele inițiative culturale, politice și chiar economice, dorite a fi promovate pentru a deschide drumul modernizării și progresului. Cu atât mai apreciabilă pare în acest context curajoasa și spectaculoasa întreprindere a lui Florian de a scoate *România*, o publicație cu apariție zilnică, și de a asigura tipărirea acesteia timp de un an integral, trezind admirația și respectul contemporanilor și marcând astfel un moment de referință în istoria presei noastre naționale.

CONCLUZII

Istoricul, profesorul și publicistul Aaron Florian se numără printre acei cărturari ai secolului al XIX-lea dispuși la eforturi deosebite pentru a identifica căile și modelele de dezvoltare necesare comunității românești, în acest scop ei încercând să adapteze realităților autohtone idei și concepte provenite din orientări și curente cultural-ideologice occidentale, mai vechi sau mai noi.

Studierea în profunzime a realizărilor sale, cu scop didactic sau nu, dezvăluie o combinație interesantă și originală între valorile intelectuale vehiculate în spațiul transilvănean, tributar mai ales influențelor germane, și conceptele specifice mediilor culturale predominant francofone de la sud de Carpați. Deși prin formația intelectuală inițială, Florian poate fi considerat unul dintre ultimele produse ale *Aufklärung*-ul ardelean, după stabilirea în Țara Românească el a îmbrățișat treptat dăruirea tipic romantică pentru schimbările de natură revoluționară operabile, în viziunea generației pașoptiste, în mai toate domeniile vieții culturale, politice și socio-economice.

În epoca Regulamentelor Organice, caracterizată de efervescente căutări intelectuale pentru trasarea unor noi și diverse căi de dezvoltare, emigrantul transilvănean, dovedind o mare mobilitate și capacitate de adaptare, a reușit să-și

construiască, prin forțe și merite proprii, o exemplară carieră didactică, ne-ezitănd în același timp să se aventureze în întreprinderi care altora li s-ar fi părut hazardate. Încercarea de a publica o grandioasă istorie a Țării Românești în nu mai puțin de opt volume, întocmirea de manuale școlare care acopereau o paletă vastă de discipline umaniste, dar și tentativa de a edita un ziar cu o apariție zilnică, reprezintă doar câteva exemple de proiecte care, deși nu au avut întotdeauna finalitatea dorită de inițiatorul lor, au trezit cu siguranță un puternic ecou atât printre contemporanii lui Florian, cât și printre generațiile imediat următoare de cărturari români. Multe dintre cărțile cu rol didactic, în special cele cu tematică istorică, tipărite de el înainte de 1848, au depășit cu mult realizările asemănătoare ale unor contemporani, acestea bucurându-se de un mare succes atât în mediul școlar, cât și în afara acestuia, circulând și fiind cunoscute inclusiv printre literații moldoveni și transilvăneni.

Om al școlii prin excelență, Florian își va păstra toată viața încrederea în posibilitățile nelimitate ale educației. În concepția dascălului ardelean asupra necesității generalizării instrucțiunii publice subzistă o dublă orientare culturală și ideologică: școala tratată în viziune iluministă ca factor al emancipării populare și școala subordată perspectivei romantice, adică principal instrument al afirmării ideii naționale, istoriei românești revenindu-i un rol determinant mai ales în cazul celei de a doua direcții. Depășindu-și condiția de dascăl al celui mai important institut de învățământ din Țara Românească, și implicit datorită de a promova valorile morale și politice agreate de oficialitățile perioadei regulamentare, Florian a reușit să cuprindă în mod subtil în scrierile sale numeroase idei pe care le putem cataloga ca aparținând celui liberalism democratic care, în combinație cu naționalismul romantic, va asigura baza ideologică a mișcărilor revoluționare ale anului 1848, atât de la noi, cât și din întreaga Europă.

Modalitățile eficiente prin care reușește să îmbine și să armonizeze ideologia raționalismului moderat, promotor al schimbărilor graduale, cu idealul romantic al promovării unui nou tip de comunitate socială și etnică dorită de o mai tânără și mai radicală grupare de intelectuali, fac din transilvănean o personalitate emblematică pentru tendințele, ideile și conceptele care animau, dar și frământau, societatea românească la jumătatea secolului al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

Surse edite

Catihismul omului creștin, moral și soțial. Pentru Trebuința Tinerilor din școlile începătoare. De F. Aaron, Profesor de Istoria generală în Colegiul național din București, București, Tipografia lui I. Eliad, 1834.

Elementuri de Istoria Sfântă a legii vechi și a celii nouă, trasă din Biblie și Evanghelie; sau *Prescurtare de Testamentul cel vechiu și cel nuou,* pentru trebuința tinerilor începători. De F. Aaron, Profesor de istoria generală în Colegiul național St. Sava, București, 1835.

Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Rumânești, de F. Aaron, profesor de Istoria generală în Colegiul național St. Sava din București, tom I-III, București, Tipografia lui I. Eliad, 1835, 1837, 1838.

Cuvântul ce s-a zis de d. Medelnicerul F. Aaron vice-directorul Colegiului Național și profesor de istorie generală, în *România*, supliment la nr. 180, 1838, p. 2-17; republicat fragmentar în Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 100-105.

Manual de istoria Prințipatului Românei de la cele dintâi vremi istorice și până la zilele de-acum, De F. Aaron, Profesor de Istoria generală în Colegiul Național Sf. Sava, București, Tip. Colegiului Sf. Sava, 1839.

Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului de Academie Franțezească, cu adăugare de multe ziceri, culese din multe dicționare, de P. Poenaru, Director al școalelor naționale, F. Aaron și G. Hill, profesori la Colegiul Sf. Sava, vol. I-II, București, Tipografia Colegiului Național Sf. Sava, 1840, 1841.

Patria, patriotul, patriotismul, de F. Aron, Profesor de istoria generală în Colegiul național, St. Sava, București, Tip. curții lui Fr. Valbaum, 1843; text republicat în Alin-Mihai Gherman, *Literatura română din Transilvania între preiluminism și preromantism*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004, p. 128-156.

Elemente de istoria lumi [i]. Pentru trebuința tinerimei începătoare din așezămintele de învățatură publice și private, de F. Aron, Profesor de Istoria generală a lumi[i] în Colegiul Național St. Sava, București, Tipografia Colegiului St. Sava, 1845.

Mihaiu II Bravulu, biografia și caracteristica lui, trase din Istoria Țării Românești a D. Aaron Florian. Revizuite și îndreptate. Tipărite cu cheltuiala D. D. Rus și Petriu librari, București, Tip. Colegiului Naționalu, 1858.

Nicolae Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Florian Aaron*, în *Revista istorică*, XIII, 1927, nr. 7-9, p. 256 - 272.

Documente edite și corespondență

Anul 1848 în Principatele Române: acte și documente, vol. I-VI, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1902-1910.

Botezan, Ioana, *Corespondența lui Aaron Florian și Simion Mihali cu Timotei Cipariu*, în *Anuarul Institutului de istorie G. Bariț din Cluj-Napoca*, tom. XLI, 2002, p. 261-292.

Botezan, Ioana, *Două documente de la 1852 referitoare la învățământul românesc din Transilvania*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Serias Historia, XXIV, 1979, 1, p. 43-49.

Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. B. Tara Românească (12 martie 1848-21 aprilie 1850), redactori Maria Dogaru, Apostol Stan, București, Editura Academiei, 1983.

Dragomir, Silviu, *Revoluția românilor din Transilvania în 1848-1849*, vol. II, Sibiu, Tipografia „Cartea românească din Cluj”, 1944.

George Bariț și contemporanii săi, ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Morar, coordonatori Ștefan Pascu și Iosif Pervain, vol. I, București, Editura Minerva, 1973, *Corespondența Aaron Florian-George Barițiu (7 februarie 1838-27 februarie 1834)*, p. 9-87.

Murgescu, Mirela-Luminița, *Din corespondența lui Aaron Florian cu Ioan Maiorescu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, IX, 1995, p. 95-120.

Periodice

Curierul românesc, București, 1829-1848, 1859, redactor I. Eliad.

Curier de ambe sexe. Jurnal literar, București, 1836-1847, redactor I. Eliad.

Foaie literară, Brașov, 1838, redactor George Bariț.

Foaie pentru minte inimă și literatură, Brașov, 1838-1847, redactor George Bariț.

Muzeu național. Gazetă literară și industrială, București, 1836-1838, redactori Aaron Florian, Simion Marcovici și Petrache Poenaru.

România, București, 1838, redactori Aaron Florian și Gheorghe Hill.

Lucrări generale și speciale

Albert, Pierre, *Istoria presei*, traducere de Irina Maria Sile, Iași, Institutul European, 2002.

Albu, Nicolae, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, Londra, Verso, 1991.

Andrei, Nicolae, Pârnuță, Gheorghe, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. I, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1977.

Anghelescu, Mircea, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, Editura Minerva, 1986.

Antonelli, Ioan, *Breviaru istoricu alu scoleloru de in Blasiu*, Blasiu, Tiparul Seminariului Archidicesanu, 1877.

Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1992.

Ariés, Philippe, *Timpul istoriei*, traducere de Răzvan Junescu, București, Editura Meridiane, 1997.

- Balász, Éva, H., *Hungary and the Habsburgs 1765-1800. A Experiment in Enlightenment Absolutism*, Budapest, Central European University, 1996.
- Barnes, Harry Elmer, *A History of Historical Writing*, New York, Dover Publication Inc., 1963.
- Bălcescu, Nicolae, *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, ediție de G. Zane și Elena G. Zane, București, Editura Academiei, 1986, p. 166.
- Berindei, Dan, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport-Turism, 1984.
- Berindei, Dan, *Revoluția română de la 1848-1849*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1997.
- Bocșan, Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834-1849*, București, Editura Academiei, 1967.
- Boia, Lucian, *Două secole de mitologie națională*, București, Editura Humanitas, 2005.
- Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1999.
- Bojincă, Damaschin, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul național*, ediție de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla, 1978.
- Breisach, Ernest, *Historiography Ancient, Medieval and Modern*, Chicago, The University of Chicago Press, 1983.
- Cojocaru, Ion, *Școlile tehnice, profesionale și de specialitate din statul român (1864-1918)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Editura Minerva, 1972.
- Cristian, Vasile, *Contribuția istoriografiei pașoptiste la pregătirea ideologică a revoluției române de la 1848*, București, Editura Academiei, 1985.
- Cristian, Vasile, *Istoriografia generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979.
- Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, Editura Academiei, 1968.
- Dobrescu, Alexandru, *Corsarii minții*, Iași, Editura EM. OLIS, 2007.

- Dragoș, Clara Liliana, *Anglia - model în cultura română (1800-1850)*, București, Editura Tehnică, 1996.
- Duțu, Alexandru, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, Editura Minerva, 1978.
- Duțu, Alexandru, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Editura All Educațional, 1999.
- Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, București, Institutul Cultural Român, 2006.
- Filitti, Ioan C., *Principatele Române de la 1828 la 1843. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, Fundațiunea „Regele Ferdinand I”, 1934.
- Frevert, Ute, Haupt, Heinz (coordonatori), *Omul secolului al XIX-lea*, traducere de Ion Mircea, București, Editura Polirom, 2002.
- Fueter, Eduard, *Histoire de l'historiographie moderne*, Paris, 1912.
- Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, studiu introductiv și texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Pârnuță, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968.
- Gândirea românească în epoca pașoptistă*, studiu introductiv și texte alese de Paul Cornea și Mihai Zamfir, vol. I-II, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Gellner, Ernest, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, traducere de Robert Adam, Oradea, Editura Antet, 1997.
- Gherman, Alin-Mihai, *Literatura română din Transilvania între preiluminism și preromantism*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2004.
- Ghica, Ion, *Opere*, ediție îngrijită de Ion Roman, vol. I, București, Editura Minerva, 1967.
- Golescu, Constantin, *Însemnare a călătoriei mele*, ediție îngrijită de Ion Pillat, București, Editura Cartea românească, f. a.
- Grigoriu, Elena, *Istoricul Academiei Domnești de la Sf. Sava*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

- Hangiu, Ion, *Dicționarul presei literare românești. 1790-1990*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Herder, Johann Gottfried, *Scrieri*, traducere și prefață de Cristina Petrescu, București, Editura Univers, 1973.
- Hermet, Guy, *Istoria națiunilor și naționalismului în Europa*, traducere de Silvia Dram, Iași, Institutul European, 1997.
- Hitchins, Keith, *Românii 1774-1866*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1998.
- Hobsbawm, Eric, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- Hobsbawm, Eric, *Era Revoluției. 1789-1848*, traducere de Radu Săndulescu, Chișinău, Editura Cartier-Codex 2000, 2002.
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985.
- Iorga, Nicolae, *Istoria învățământului românesc*, Ediție îngrijită de I. Popescu Teiușeanu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, Vol. I-III, București, Editura Minerva, 1983.
- Iorga, Nicolae, *Istoria presei române*, București, Atelierele Societății anonime „Adevărul”, 1922.
- Jelavich, Charles, Jelavich, Barbara, *Formarea statelor naționale balcanice (1804-1920)*, traducere de Ioan Crețiu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail, *Opere. Scrieri istorice*, tomul I, ediție critică de Andrei Oțetea, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.
- Laurianu, A. Trebboniu, *Istoria romanilor*, Iași, Buciumul roman, 1853.
- Lefebvre, George, *Le naissance de l'historiographie moderne*, Paris, Flamarion, 1971.
- Lemny, Ștefan, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, Editura Minerva, 1986.
- Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, ediție și studiu introductiv de Zigu Ornea, București, Editura Minerva, 1997.

- Lupu, Ioan, Camariano, Nestor, Papadima, Ovidiu, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, (1790-1850), partea I, București, Editura Academiei, 1966.
- Maior, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Ediție critică și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, vol. I-II, București, Editura Albatros, 1970.
- Marica, George Em., „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”. *Bibliografie analitică cu un studiu monografic*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Marsillac, Ulysses de, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, traducere de Elena Rădulescu, București, Editura Meridiane, 1999.
- Matei, Larisa-Elena, *Coordonate ale discursului istoric la Ion Budai Deleanu: „De originibus populorum Transylvaniae”*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2009.
- Mârza, Iacob, *Școală și Națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
- Mihu, Ioan, *Cartea satului Rod*, Sibiu, Editura Alma Mater, 2004.
- Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Munteanu, Romul, *Iluminism și romantism european*, București, Editura Odeon, 1998.
- Mureșan, Ovidiu, *Renașterea europeană în viziunea istoriografiei românești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Murgescu, Mirela-Luminița, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale (1831-1878)*, Iași, Editura A' 92, 1999.
- Neumann, Victor, *Tentația lui Homo Europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Editura Științifică, 1991.
- Nicoară, Simona, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1999.
- Nicoară, Simona, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.
- Pascu, Vasile, *Istoria modernă a românilor. (1821-1918)*, București, Editura Clio Nova, 1996.
- Pârnuță, Gheorghe, *Istoria învățământului și gândirii pedagogice din Țara Românească. Sec. XVIII-XIX*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

- Philippide, Daniel Dimitrie, *Istoria României*, traducere, studiu introductiv și note de Olga Cicanci, București, Editura Pegasus Press, 2004.
- Platon, Gheorghe, *Geneza Revoluției române de la 1848*, Iași, Editura Junimea, 1984.
- Pop, Adrian, *O fenomenologie a gândirii istorice românești. Teoria și filosofia istoriei de la Hașdeu și Xenopol la Iorga și Blaga*, București, Editura All, 1999.
- Popa, Mircea, Tașcă, Valentin, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, Editura Tritonic, 2003.
- Popovici, Dimitrie, *Romantismul românesc*, București, Editura Albatros, 1972.
- Popp, Gheorghe, *Dinicu Golescu*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Potra, George, *Petrache Poenaru, ctitor al învățământului în țara noastră*, București, Editura Științifică, 1963.
- Roman-Negoi, Ana Maria, *Recuperarea unui destin. Gheorghe Șincai, Hronica românilor*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009.
- Singer, Peter, *Hegel*, traducere de Cătălin Avramescu, București, Editura Humanitas, 1996.
- Sîrghie, Anca, *Din istoria presei românești*, Sibiu, Editura Tehno-Media, 2004.
- Smith, Anthony, D., *Naționalism și Modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și naționalism*, traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura Epigraf, 2002.
- Stan, Apostol, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, București, Editura Politică, 1987.
- Stanciu, Laura, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003.
- Ștrempel, Gabriel, (coord.), *Bibliografia românească modernă. 1831-1918*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Thiesse, Anne-Marie, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XIX*, traducere de Andrei-Paul Cornescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970.

- Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.
- Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei universale*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Topolsky, Jerzy, *Metodologia istoriei*, traducere de Aura Țapu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Tomuș, Mircea, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, Editura Minerva, 1994.
- Țugui, Grigore, *Ion Heliade Rădulescu, îndrumătorul cultural și scriitorul*, București, Editura Minerva, 1984.
- Urechea, V. A., *Istoria școalelor*, vol. IV, București, Imprimeria statului, 1901.
- Voileanu, Matei, *Icoane din viața Bisericii românești din Ardeal. Anul 1804*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1926.
- Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, note, comentarii și prefață de Nicolae Stoiescu, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Zub, Alexandru, *A scrie și a face istoria. (Istoriografia română postpașoptistă)*, Iași, Editura Junimea, 1981.
- Zub, Alexandru, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Zub, Alexandru, *Mihail Kogălniceanu. 1817-1891. Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română / Editura Militară, 1971.

Studii, articole și comunicări

- Albu, Nicolae, *Un dascăl al lui Bălcescu, primul redactor al „Telegrafului român”- Aaron Florian*, în *Mitropolia Ardealului*, XXV, 1980, nr. 1-3, p. 93-111.
- Berindei, Dan, *Manualele școlare la români (1750-1850)*, în *Istorie, societate, cultură*, vol. I, București, Editura Museion, 1991, p. 56-63.
- Berindei, Dan, *Proiecte de înființare a unei societăți academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, III, 1961, p. 203-133.
- Bocșan, Nicolae, *Opțiuni sociale și democratice în procesul constituirii solidarității naționale moderne. 1821-1848*, în Ștefan Ștefănescu (coordonator), *Națiunea*

- română. *Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 338-377.
- Bulgăr, Gheorghe, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic - „România” primul nostru cotidian*, în *Limbă-literatură*, vol. IV, București, 1960, p. 261-292.
- Cristian, Vasile, *Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, secțiunea a III-a, Istorie, 1970, fasc. 1, p. 37- 55.
- Cristian, Vasile, *Ioan Maiorescu profesor de istorie la Iași (1842-1843)*, în *Cercetări istorice*, VIII, 1977, p. 311-324.
- Cristian, Vasile, *Opera istorică a lui Aaron Florian*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, secțiunea a III-a, Istorie, 1970, fasc. 2, p. 115-133.
- Cristian, Vasile, *Premisele și trăsăturile istoriografiei pașoptiste în Cercetări istorice*, II, 1971, p. 173-181.
- Cristian, Vasile, *Editarea și difuzarea cărții românești de istorie (1821-1848)*, în *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, XII, 1975, p. 57-74.
- Drake, William E., *God-State Idea in Modern Education*, în *History of Education Quarterly*, vol. 3, 1963, nr. 2, p. 81-98.
- Dumitrescu Bușulenga, Zoe, *Herder și pașoptiștii români*, în *Valori și echivalențe umanistice*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 21-27.
- Isar, Nicolae, *Cele mai vechi periodice ale dascălilor de la Sf. Sava*, în *Studii și articole de istorie*, XXXVIII, 1985, nr. 51-52, p. 252-260.
- Isar, Nicolae, *Ideologia generației de la 1821 (I)*, în *Revista de istorie*, XXXIV, 1981, nr. 3, p. 417-439.
- Isar, Nicolae, *Ideile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la Colegiul Național Sf. Sava (1831-1852)*, în *Revista de istorie*, XXVI, 1973, nr. 6, p. 1250-1262.
- Gherman, Alin-Mihai, *Între literatură și istoriografie: Florian Aaron „Idee repede de istoria prințipatului Țării Rumânești”*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 2003, nr. 4, tom I, p. 177-183.
- Gherman, Alin-Mihai, *O autoritate uitată: Florian Aaron*, în *Discobolul*, IX, 2006, nr. 111-112-113, p. 126-141.
- Greco, Victor V., *Aaron Florian și problemele limbii române*, în *Limbă și literatură*, XVII, 1968, p. 139-153.

- Grigoriu, Paul, *Manualele de istorie din secolul al XIX-lea - veridice mărturii ale luptei românilor pentru libertate și unitate națională*, în *Revista muzeelor și monumentelor istorice*, 1983, nr. 3, p. 61-70.
- Grigoriu, Paul, *Profesorul Florian Aaron și începuturile literaturii didactice românești*, în *Revista de pedagogie*, XXXI, 1987, nr. 7, p. 47-50.
- Guerard, Albert, *Herder's Spiritual Heritage: Nationalism, Romanticism, Democracy*, în *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1934, nr. 174, p. 1-8.
- Gyéánt, Ladislau, *Din relațiile „Gazetei de Transilvania” cu Principatele Române în perioada 1844-1846*, în *Potaissa. Studii și comunicări*, 1980, nr. 2, p. 215-227.
- Iordachi, Constantin, Trencsényi, Balász, *In Search of a Usable Past: The Question of National Identity in Romanian Studies, 1990-2000*, în *Est European Politics and Societies*, XVII, 2003, nr. 3, p. 415-453.
- Mamulea, Mona, *Toposuri romantice în fundamentarea filosofică a romantismului românesc. Momentul 1848*, în *Revista de filosofie*, LI, 2004, nr. 1-2, p. 201-223.
- Munte, Ion, *Presa românească cotidiană are 119 ani*, în *Presa noastră*, II, 1957, nr. 1, p. 22-23.
- Murgescu, Mirela-Luminița, *Mihai Viteazul în viziunea elitelor și în literatura didactică (1830-1860)*, în *Revista istorică*, IV, 1993, nr. 5-6, p. 539-550.
- Netea, Vasile, „*România*”- *primul cotidian al poporului român*, în *Studii. Revista de istorie*, XIX, 1966, nr. 1, p. 47-58.
- Netea, Vasile, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*, în *Studii. Revista de istorie*, XI, 1958, p. 120-132.
- Norier, Gerard, *Cetățeanul*, în Ute Frevert, H. G. Haupt (coordonatori), *Omul secolului al XIX-lea*, Iași, Editura Polirom, p. 176-195.
- Pascu, Ștefan, Stănescu, Eugen, *Istoriografia modernă a României, încercare de periodizare a principalelor curente și tendințe*, în *Studii-Revista de istorie*, XVII, 1964, nr. 1, p. 133-138.
- Petruțiu, D. Șt., *Aaron Florian și orientarea literară a „Telegrafului roman” în Gând Românesc*, I, 1931, nr. 1, p. 17-23.
- Pippidi, Andrei, *Identitate națională și culturală. Câteva probleme legate de metodă*

- în legătură cu locul românilor în istorie*, în *Revista de istorie*, XXXVIII, 1985, nr. 12, p. 1178-1197.
- Popa, Corneliu, *Manualele de istorie universală pentru învățământul gimnazial și liceal în discuția Academiei Române, până la 1919*, în *Studii și articole de istorie*, LI-LII, București, 1985.
- Popa, Victor, *Aaron Florian (1805-1887)*, în *Buletinul Universităților „V. Babeș și Bolyai”*, I, 1956, Seria Științe sociale, nr. 1-2, p. 225-239.
- Regleanu, Mihail, *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, 1958, nr. 2, p. 32-50.
- Ramirez, Francisco, Boli, John, *The Political Construction of Mass Schooling: European Origins and Worldwide Institutionalization*, în *Sociology of Education*, vol. 60, 1987, No. 1, p. 2-17.
- Stănculescu, Florea, *Ideii social-politice în gândirea și activitatea lui Aaron Florian*, în *Studii. Revista de Istorie*, XXVIII, 1975, nr. 8, p. 1171-1182.
- Stănculescu, Florea, *Școala din Țara Românească în sprijinul Revoluției din 1848*, în *Studii. Revista de istorie*, XXVI, 1973, nr. 3, p. 459-473.
- Stănescu, Eugen, *Geneza noțiunii de „România”. Evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor interne*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. univ. D. Berciu, București, Editura Academiei, 1968, p. 237-254.
- Șerbănescu, Rodica, *Aaron Florian, fondatorul primului cotidian în Presa noastră*, București, XXXI, 1987, nr. 7, p. 31-32.
- Teodor, Pompiliu, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, în *Acta Musei Napocensis*, V, 1968, p. 577-586.
- Teodor, Pompiliu, *Cristalizarea și afirmarea națiunii române. Iluminism și națiune*, în Ștefan Pascu (coordonator), *Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 297-337.
- Teodor, Pompiliu, *Despre „Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri” a lui Samuil Micu Clain*, în *Studii. Revista de istorie*, XIII, 1960, nr. 2, p. 197-205.
- Wolf, Iosif, *Herderianismul-componentă a ideologiei generației române de la 1848 din Transilvania*, în *Marisia*, VIII, 1978, p. 147-156.

